

Кайдашева сім'я (переказ)

Іван Нечуй-Левицький

I розділ

Дія відбувається в селі Семигори, недалеко від Богуслава. Лаврін і Карпо, сини Омелька Кайдаша і Марусі Кайдашихи, обговорюють дівчат і вирішують, кого Карпо буде сватати. Карпові подобалася Мотря Довбиш. Розмова братів дратує батька, він свариться на них. Мати кличе хлопців обідати. Омелько не пішов, бо дотримувався посту. Почувши дзвін, батько пішов до церкви. Мати попросила його по дорозі додому зайти до панів і забрати гроші за вози, але заборонила заходити до шинку, щоб не пропив гроші, бо наступного дня вона планувала їхати на ярмарок. Омелько не послухав жінки і таки зайшов до шинку, де зустрів кума, пропив там половину грошей і повернувся додому вже після опівночі.

II розділ

Наступного дня батько з матір'ю поїхали на ярмарок. Карпо пішов до Мотрі, її батьки також були там. Карпо перескочив через перелаз. Мотря сказала, що їх пороги для нього дуже низькі. Карпо хотів привітатися з Мотрею за руку, проте вона замість руки підставила горщика. Карпо хотів відняти його, і він розбився. Мотря дуже засмутилась, боялась, що мама сваритиме. Віхтем вона махнула на Карпа і замуричала його сорочку. Той, відходячи, зачепив ще два горщики і розлив глину. Мотря бідкалась, а хлопець попросив її не сердитись, пообіцяв, що закликає старостів. Тут приїхали Довбиші, Карпо пішов. Мотря сказала, що то кабан заскочив у двір і поперекидав горщики.

Карпо прийшов додому, батько почав сваритись через те, що хлопці не почали копати дорогу, як він їм казав. У неділю Мотря прибиралась до церкви. Вся у стрічках та квітах, вона пройшла мимо Кайдашевого двору. Брати з батьком якраз везли снопи на возах. Карпо задивився на Мотрю, і вози поперекидалились. Батько бідкався, що то його свята неділя покарала. Вони вирішили, що треба кидати снопи і йти до церкви, щоб відмолити гріх. Карпові ж хотілося побачити Мотрю. Вийшовши з церкви, хлопець домовився з нею побачитись на музиках. Там Карпо зізнається дівчині, що щиро кохає її.

Наприкінці літа Карпо засватався до Мотрі. Кайдаш із жінкою пішли до Довбишів на розглядини. Кайдашиха була дуже прохана, бо набралась від панів пишання. Вона довго не сідала за стіл, а Довбишка довго її припрошувала. Кайдашиха промовляла до Мотрі солодкими словами, котрій це одразу не сподобалось. Маруся любила розповідати про те, як її шанували пани. Все село сміялося з неї за звичку промовляти "проше вас", сміялася й Мотря. Потім Кайдашиха почала розхвалювати синів. Її розмови дратували Омелька, бо той хотів швидше випити. Прощаючись, Кайдаш пообіцяв звести хату для Карпа через синів.

III розділ

Після другої пречистої Карпо та Мотря обвінчалися.

Кайдашиха рано вранці будить невістку, дає їй купу справ, а сама спить на печі. Вона пильно слідкувала, щоб Мотря робила все правильно, а сама лише робила вигляд, що зайнята. Невістка подала обід на стіл, а Кайдашиха сиділа, наче гість і лише повчала Мотрю. Згодом Маруся зрозуміла, що невістка не буде мовчки терпіти її вибрики. Вже за тиждень Кайдашиха не промовляла до Мотрі солодкими словами і "орудувала нею, наче наймичкою". Мотря була дуже працьовитою, робила все швидко і проворно, але свекрусі не могла вгодити. Одного дня вона почула, як Кайдашиха розповідала про неї кумі. Казала, що вона нічого не робить і не вміє, ще й приданого не має. Мотря обізвалася з хати, Марусі стало соромно, що та все почула, адже вона збрехала. Невістка вирішує поводитись так, як свекруха. Вранці на печі охає та не встає. Марусю така поведінка сильно дратує.

Омелькові приснився страшний сон: коза із вогняними очима орудувала в його хаті. Він вирішив, що це його покарала свята п'ятниця, і став молитися перед образами.

Мотря і далі дразнить свекруху. Каже їй, що не буде їй наймичкою, що всю роботу треба ділити навпіл, але Маруся відповідає, що та все вигадує. Вона накручує чоловіка, той гримає на Мотрю і замахується на неї рукою, але Карпо вступається за жінку і каже, що він також може замахнутись на батька. Омелько знає, що син не пускає слів на вітер, і йде з хати.

У хаті стало тихо, діл замів Лаврін. Карпо, одружившись, виріс у своїх очах. Він мріяв про те, щоб жити із жінкою в окремій хаті. Миру між жінками вже не було. Маруся продовжувала потурати невістку, а та й собі не мовчала. Перед Різдвом Мотря чекала, що свекруха справить для неї одєжину, а та відрізала для неї чорну запаску. Карпо хотів прибрати свою жінку, попросив у батька грошей, а той сказав, що мати купить на ярмарку. Маруся купила чорну хустину і вбогу матерію на спідницю. Мотря зрозуміла, що її волі в цій хаті не буде, і почала хотіти своєї хати.

IV розділ

Восени Мотря народила сина, який трохи примирив невістку з свекрухою. Кайдашиха любила хлопчика і вчила Мотрю, як із ним поводитись. Карпо тепер вважав себе рівним батькові, він почав поважати себе.

Але лихо не змусило себе чекати. Кайдашиха дістала зі скрині товсте та тонке полотно, біля якого чимало працювала й Мотря. Маруся відрізала всім на сорочки товстого полотна, а собі – тонкого, аргументуючи це тим, що вона ходить до панів і негоже їй вдягатися у грубі сорочки. Мотря вперше за весь час заплакала. Її образило те, що свекруха кривдить її навіть в тому, над чим вона працювала. Вона пошила собі сорочку, надягла, і їй здалося, що в такому вбранні вона сама почорніла. Кайдашиха в шинку судила Мотрю на все село, а молодіці переказували їй слова свекрухи. Мотря вирішила самій собі виробити тонкого полотна. Коли Кайдашиха зрозуміла це, то почала забирати в неї мотовило, зчинила страшний гвалт. Прийшли Лаврін, Омелько та Карпо. Кайдаш сварить Мотрю, замахується на неї мотовилом та зачепив її за руку. Карпо стає на захист дружини, звинувачує в усьому матір. Омелько сердиться і

кидається з кулаками на сина. Той кілька разів просить відійти, потім штовхає його руками в груди, батько падає. Мотря злякалась, що через неї чоловік підняв руку на батька.

Наступного дня Кайдаш зробив два нових мотовила. Мотря зраділа, нарешті вона відчула себе господинею. Вона приготувала борщ та спекла хліб. На біду, вийшло невдало. Лаврін виріг=шив пожартувати і зліпив із хліба коника. Мотрю роздратували такі насмішки, і вона вирішила готувати їжу лише для себе та Карпа. Кайдашиха розсердилась, розповіла все чоловікові, але той більше не хотів сваритися з Карпом і осоромлювати себе перед сім'єю. Мотря, не знаючи, що їй робити, пішла до матері обідати. Та сказала їй, щоб донька просила у свекра звести їм хату, бо добра з цього не буде. Маруся бавилась з онуком, коли Мотря спала, бо та не підпускала її до дитини.

Кайдаш звів дітям нову хату. Мотря раділа, почуваячись панною. Батько поділив із сином і хазяйство. Мотря більше й не показувалась у хаті свекрухи.

V розділ

Перед зеленими святками Лаврін йде до млина. Дорогою він зустрічає гарну дівчину, Мелашку Балашівну, родом із Бієвець. Краса нової знайомої зачарувала Лавріна, він не міг відвести від неї очей. Мелашка показала йому, де живе. Вони домовились зустрітись наступного дня біля млина. Дівчина не могла нічого робити, все думала про хлопця. Коли вони зустрілись, Мелашка розповіла Лаврінові, що родина у неї бідна, що має вона багато братів та сестер. Хлопець часто ходив у Бієвці, вдома не міг нічого робити, без коханої йому був світ немилий. Батьки це помітили і вирішили одружувати сина. Лаврін заслав сватів до Балашів, ті дали згоду. Кайдашиха їхала на розглядини на возі, як панна, ще й виставила свої нові жовті сап'яниці напоказ. Сусіди сміялися з неї, називаючи Марусю "пані економшею". Вже у Западинцях віз перекинувся, і Маруся викотилась із нього, вся у сніні та пилюці. Вона сердилась і сварила село, її вразила біднота Балашевої хати. Батьків Мелашки дратувала чваньковитість свахи, проте дівчина не звертала на це уваги, їй було важливо лише те, що вона буде поруч із коханим. По дорозі додому Маруся заїхала до попаді, а потім довго розповідала, як її там приймали гарно. За тиждень Мелашка та Лаврін побрались.

VI розділ

Перший тиждень Мелашка прожила в Кайдашевій хаті, як у раю. Кохання до Лавріна засліплювало її, вона не помічала ні сварок свекра зі свекрухою, ні того, що Кайдашиха одразу її незлюбила. Дівчина була молодою, тож важка робота не давалась їй до рук. Марусю це дратувало і давало зайвий привід поглузувати з неї. Мотря також не злюбила Мелашки, не пускала її на поріг своєї хати. Молодиця почала проситись в гості до своїх батьків, Кайдаш пошкодував її, вмовив жінку відпустити невістку. Побачивши матір, Мелашка розплакалась, пожалілась їй на лиху свекруху. Балашисі було шкода дочки, вона порадила їй не мовчати, а огризатись, як Мотря.

На страсний тиждень в понеділок баба Палажка Солов'їха прийшла в гості до Кайдашів і почала розповідати про Київ та церкви, сказала, що саме там потрібно

висповідатись. Мелашка почала проситись до Києва з бабою, адже жодного разу там не була. Кайдашиха відпустила невістку, бо Палажка пригрозила, що не простить їй Бог, якщо вона цього не зробить. Мелашці дуже подобалось у Києві. Тут не було ні свекрухи, ні свекра, ні Мотрі, ніхто не ображав її. Молодиця як подумала, що треба вертатись додому, одразу розплакалась. Це почула проскурниця і погодилась взяти її за наймичку. Жінка сховала Мелашку в себе, щоб баба Палажка не забрала її. Баби шукали її, але не знайшли, тож повернулись у село без Мелашки. Чутка про те, що Кайдашева невістка не повернулась у Семигори, розійшлась на все село, дійшла вона й до Кайдашів. Лавріна дуже засмутила ця звістка, він у всьому звинуватив матір і попередив, що не простить їй зникнення дружини. Родина зчинила великий скандал у дворі Палажки, Лаврін вимагав повернути дружину, а потім потягнув із батьком бабу у волость. Волосний вилаяв Палажку, проте сказав, що у Мелашки є свій розум, вона знала, що робила. Кайдашиха почала шкодувати, що так ображала невістку, вона боялась, що її вже немає в живих. Балаші теж дізнались, що дочки немає. Горе об'єднало родину, всі разом сумували за Мелашкою.

Тим часом сама молодиця служила у проскурниці вже другий тиждень і почала тужити за Лавріном. Вона відчула, що чоловік побивається за нею. Балашиха, Кайдашиха та Лаврін вирушили до Києва на пошуки Мелашки. Вони дійшли до церкви, біля якої сиділа проскурниця, молодиця якраз вийшла до неї щось спитати і побачила чоловіка. Вона хотіла втекти, але як зустрілась очима з коханим, то кинулась до нього в одній сорочці. Свекруха з матір'ю побачили її та розплакались. Кайдашиха попросила її повернутись, обіцяла, що більше не образить її. Вона стримала своє слово, накупила на ярмарку невістці одягу, боялась, що вона знову втече, тільки вже кудись далі. Згодом Мелашка народила сина.

VII розділ

Сварки між свекрухою та невісткою припинились, зате почалась нове перепалка між Лавріном та батьком. Лаврін був молодшим сином, тож все батьківське добро, за українським звичаєм, мало перейти йому. Кайдаш не давав синові грошей, натомість пропивав їх у шинку.

Загадав батько всім йти в поле збирати ячмінь, проте Лаврін його не послухав, а зібрався до млина. Кайдаш зрозумів, що він уже не може керувати сином, тож перестав і зовсім щось говорити. У спасівку пішов батько до церкви. Там йому привиділось, що всі образи співали. Він вийшов із церкви і побачив чоловіка серед лісу, який немов кликав його до себе. Кайдаш встав і пішов на греблю. Він оступився на кінець греблі і ледве не впав у воду. Омелько немов прокинувся, не міг зрозуміти, де він і що тут робить. Він повернувся додому сам не свій та ліг спати. Наступного дня Кайдаш був смутний, йому привиджувались дивні речі: чортики замість кропиви, хлопчик із ріжками, чорти на свинях, покійний батько та херсонський чумак. Омелько почав із ними розмовляти, що сильно налякало сім'ю. Кайдашиха привела бабу Палажку, щоб та помолилась. Баба сказала Марусі дати чоловікові напитись горілки, настояної на оселедцях. Жінка так і зробила, але це не допомогло. Тоді Кайдаш пішов до священника,

найняв молебень, і йому стало легше.

Діти відправили батька на піч відпочивати. Однієї місячної ночі до Омелька знов навідався чумака, із яким він чумакував у дитинстві. Вони розмовляли і йшли кудись. Несподівано Кайдаш опинився у темному лісі, чумака поруч не було. Бродив він довго, аж ранком прийшов додому. Омелько зрозумів, що його водила нечиста сила. У хаті йому знов почали привиджуватись чорти, які наказували йому вбити себе. Другого дня Кайдаш висповідався у священика, але це не допомогло. До чоловіка постійно навідувався чумака. Минув тиждень, він знов завів його на греблю, а вранці люди знайшли його мертвим у воді. Карпо говорив, що батько постив дванадцять п'ятниць, бо дуже боявся вмерти наглою смертю, але це його не врятувало.

VIII розділ

Поховали Кайдаша з великою честю. Минуло чотири дні після похорону, і брати вирішили поділити батьківський спадок. Домовились, що вирішать все без волості і почали ділити город. Розділили порівну, але раптом вийшла Мотря із хати. Їй здалось, що Лаврінова частка і довша, і ширша. Два рази вона переміряла землю. За першим друга половина була більшою на один пояс, за другим – на два пояси. Вона почала кричати на весь двір, всі вискочили з хат. Мотря почала вимагати, щоб міряли на її очах. Вони переміряли, частини були рівними, але Мотря не заспокоїлась. Вона почала кричати, що на Лавріновій половині садку було на одну грушу і дві яблуні більше. Довго сварились, поки вирішили, що треба йти у волость. Там постановили, що батькове добро залишається Лаврінові і Кайдашисі, бо Карпа відділили ще за життя Кайдаша. Мотрю таке рішення дуже роздратувало.

З того часу миру в родині вже не було. Мелашка замела половину сіней і хату і залишила сміття попід Мотриною призьбою, поки сходила до хати за рядом, щоб винести його. Мотря вийшла з хати, побачила купу і розкидала її попід Лавріноюю призьбою. Мелашка як побачила це, почала розкидати деркачем сміття. Мотря забрала деркача з її рук і замахнулась ним на Мелашку. Вибігла Кайдашиха, вона була біля печі, тож в руках була кочерга. Вона замахнулась нею в Мотрю, та відскочила, і кочерга полетіла в невістчине вікно. Вийшли чоловіки і розігнали молодичь. Жінки почали вимагати одрити Карпову хату, а Кайдашиха пішла у волость. Волосному набридло слухати крики, він плюнув і сказав сім'ї розбиратись самим.

В той же вечір Кайдашиха почула, що хтось лазить на горищі. Там була Мотря, яка зловила свою курку на їх сідалі. Кайдашиха назвала невістку бендерською чумою. Курка впала з горища і погасила світло. Мотря почала злазити і кілька разів вдарила Лавріна п'ятами. Той зіскочив і прийняв драбину. Молодиця повисла на стіні і почала кричати. Вибіг Карпо і підставив драбину до жінки. Наступного дня Кайдашиха пішла до церкви і пожалілась на Мотрю матущі. Та дала внукам гостинці. Маруся прийшла додому, роздала Мелашиним дітям гостинці, Мотрині також вибігли, баба і їм дала. Мотря сказала дітям, щоб ті не брали у баби гостинці. Внуки почали ображати її поганими словами. Кайдашиху це так засмутило, що вона розплакалась. У той же день Мотрин старший хлопчик розбив випадково кухля, коли пив воду з Мелашиної діжки.

Баба вибігла з хати і насварила онука. Невістки почали бити посуд. Сварка дійшла до того, що Мотря держалом від деркача вдарила свекрусі в око. Лаврін із Мотрею кинулись захищати матір. Лаврін пхнув Мотрю, Карпо – брата. Тим часом Кайдашиха розмазала кров і побігла до священика та у волость. Волосний із писарем побігли до хати. Плакали діти, гавкали собаки. На гвалт збіглись люди. Родину повели у волость і ледве розплутали їх справу. Присудили Карпові відділити хату і поставити на городі окроми та розділити ґрунт навпіл. Мотрю за її вчинок посадили в холодну на два дні. Кайдашиха ослабла і стала сліпою на праве око. Вона вирішує освятити хати і кличе священика. Карпо таки відгородився, і сварки почали втихати.

Брати спільно працювали на землі. Карпа обрали у волості за десяцького, казали, що з нього буде добрий сіпака. Тим часом багатий жид Берко поставив у селі чотири шинки, громаді це не сподобалось, вони вирішили не впускати людей до них. Проте жид задобрив народ, пригостивши їх горілкою та пообіцявши добре заплатити. Громада перейшла на його бік, віддали Беркові й громадський шинок.

IX розділ

Минула зима, а за нею і весна. Кайдашенки вже трохи ладили. Кайдашиху тепер називали безокою економшею. Лаврін із Мелашкою жили добре, не сварились і не бились.

Настала весна. Города Кайдашів розділяв лише слабенький тин. Мелашка посадила огірків, вони трішки виросли, а Мотрині кури з півнем перескочили тин і повибирали огірочки, а квочка вигребла яму серед огудиння. Кайдашиха побачила таку шкоду і кинула палицею в курей. Двоє курчат лягло, а півневі перебило ногу. Мотря сказала Карпу, щоб пішов до Лавріна і взяв плату за втрату. Чоловік відмовився, посварившись з дружиною. Того вечора кабанчик зсунув тин і забіг у Мотрину картоплю. Жінка це побачила і кинула в нього палицею, перебивши йому спину. Кайдашиха, щоб помститись за кабанчика, скрутила голову невістчиному півневі і зварила з нього борщ. Мотря витягла його з глечика і показала Карпові. Чоловіка розсердили такі збитки і він мусив сваритись із матір'ю. Мотрині діти за її наказом піймали Мелашчиного чорного півня і мати вкинула його в купу.

Тим часом тин між городами посунувсь, і другого дня Лаврінів кабан вскочив у Карпів город. Мотря з дітьми загнала його у хлів і погодилась віддати кабана тільки за викуп. Того ж дня кум покликав Карпа з Мотрею до шинку. Поки батьки були там, діти одв'язали коня і катались на ньому, а той ускочив у Лавріновий город. Мелашка з Кайдашихою завели його у хлів. Мотря та Карпо дізнались про це від дітей і прибігли додому. Родина сварилась так голосно, що на їх крик збіглись люди, деякі намагались їх навіть мирити. Карпо кинувся до хліву, щоб забрати коня, але мати заступила йому дорогу. Він схопив її і почав трусити. Маруся вирвалась і почала тікати, син побіг з дрючком навздогін. Кайдашиха добігла до ставка і з переляку вскочила в нього. Карпо не пішов у воду за нею, тому що він пошкодував не матері, а чобіт. Кайдашиха вилізла зі ставка і побігла спочатку до священика, потім у волость. Там Карпові присудили або виплатити матері п'ять карбованців і перепросити в неї, або всипати йому десять різок.

Чоловікові стало соромно, він не робив панщини і не був битий панами. Він вибачився перед Кайдашихою. У родині запанував мир. Город розділили ровом, обсадили дерезою. Першими помирились діти, потім брати, а після них і жінки. Лаврін навіть похрестив Карпову дитину. Минула зима, і влітку з'явилась нову причина для сварок між Кайдашенками. На Карповій половині росла Лаврінова груша, яку він прищепив ще дитиною. Того літа вона вперше вродила, ще й дуже смачними та соковитими грушами, яких було дуже багато. Бабуся розповіла онукам, що груша та не дядькова, а батькова, тож вони і вирішили їх нарвати. Мотря те побачила, насварилась і пригрозила побити їх кропивою. Мелашка з Лавріном захистили дітей, і вони знов полізли на грушу. Мотря дубцем побила їм спину. Карпо кричав, що груша належить йому, бо росте на його половині, Лаврін же був переконаний, що груша його, бо йому її батько подарував і він її прищепив. Брати вирішили йти у волость. Там присудили, щоб Карпо щороку віддавав половину груш братові або відрізати йому два аршини землі разом із грушею. Вирішили, щоб Карпо щороку віддавав Лавріну половину плодів, але жінки були проти.

Наступного року історія повторилась. Груш було ще більше, їх можна було продавати на ярмарку за немалі гроші. Навіть священик не зміг їх розсудити. Баба Палажка говорила, що у сім'ї настане мир, коли дві хати будуть на різних сторонах села.

Проблема вирішилась сама собою: груша всохла, і у садибах нарешті настала тиша.